

Frenyó Zoltán

A keresztény gazdaságetika érvénye¹

Muzslay István SJ, a Leuveni Katolikus Egyetem professzora, a *Gazdaság és erkölcs* (Bp. 1993.) és *Az egyház szociális tanítása* (Bp. 1997.) szerzője emlékének, aki 2007. május 14-én hunyt el.

I. A szerzés

A szerzés művészetének - mondja Arisztotelész - kétféle módja van, miután az anyagi javakat, erőfeszítéseinken keresztül a természet nekünk ajándékozza. Az első a *gazdálkodás* (oikonomiké), amely a háztartás és az állam számára szükséges javak megszerzésére szorítkozik. Ehhez természetes módon hozzátartozik a cserekereskedelem és az árukereskedelem. "Van azután a vagyonszerzésnek egy másik fajtája, melyet, éspedig joggal, *pénzkeresésnek* (khrématisztiké) nevezünk. Ez az, ami azt a látszatot kelti, hogy a gazdagságnak és a vagyonnak nincs határa (...) Az egyik természettől való, a másik nem."² A khrématisztiké útját Arisztotelész a leghatározottabban elveti, mert, mint írja, "az magából a pénzből szerzi a vagyont, s a pénzt nem arra használja, amire az eredetileg rendeltetett. Az a cserekereskedés céljaira keletkezett, s lám, az uzsora mégis őt magát szaporítja. (...) Ez a gazdálkodási mód valamennyi közt a legtermészetellenesebb."³

Ez a híres fejtegetés, amely "a tudomány történetében a legelső kísérlet a tőke elemzésére,"⁴ az idők során a keresztény gazdasági gondolkodástól⁵ Karl Marxon⁶ át Polányi Károlyig⁷ sokak egyetértését kiváltotta (úgy tűnik, csak egy irányzatnak, a liberalizmusnak az elismerését nem tudta elnyerni⁸). Az Arisztotelész által leírt helyzet, úgy látszik, ma ismerősebb,

¹ Előadásként elhangzott a Nemzeti Pedagógus Műhely - Mut zur Ethik Munkacsoport "Beruházás az emberi tőkébe" című konferenciáján. Bp. Szent Imre Gimnázium, 2007. február 23.; Megjelent: Jel, 2007/6. 164-168.; Frenyó Zoltán: Filozófiai kultúra. Tinta, Bp. 2008. 316-328.

² Arisztotelész: Politika. I. 9. 1256 b - 1257 a. Gondolat, Bp. 1984. 84-85. o.

³ Arisztotelész: Politika. I. 10. 1258 b. Gondolat, Bp. 1984. 89. o.

⁴ A. V. Anyikin: Egy tudomány ifjúkora. Kossuth, Bp. 1978. 32.

⁵ Ld. pl. a kamat kérdésének gazdag irodalmát. Vö.: Redl Károly: Az erkölcsi megítélés kritériumai a skolasztikus gazdaságetikában. Doxa 18, 1990. 1-19.

⁶ Karl Marx: A tőke, I. köt. Marx-Engels-Művei, 23. köt. Kossuth, Bp. 1967. 146-147.

⁷ Polányi Károly: Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet. Gondolat, Bp. 1976. "A nagy átalakulás". 69. o.; "Arisztotelész felfedezi a gazdaságot". 147-196. o.;

⁸ A pénzgazdálkodás jelentőségét az individuális szabadság szempontjából hangsúlyozza Georg Simmel: A pénz filozófiája (1900). In: Uő.: Válogatott társadalomelméleti tanulmányok. Gondolat, Bp. 1973. 57.; Osiris, Bp. 2004.

mint valaha. Az ő idejében mindenesetre az úgynevezett khrématisztiké szerepe nem volt olyan mértékben meghatározó és kritikus, mint a modern korban.⁹ Nagy kérdés, hogy a haszonra törés egyáltalán természetes vonása-e az embernek. David Hume a XVIII. században az emberi természetről értekezve úgy vélekedik, hogy az emberi szellemben nincs olyan hajlam, amely ellensúlyozni tudná a nyereségvágyat.¹⁰ Max Weber kinyilvánítja, hogy a szerzési ösztön, a nyereségvágy előfordul "a világ valamennyi országában, minden korszakában, ha az ilyen törekvések objektív lehetősége valahogyan adva volt és van."¹¹

A XX. századi kultúrantropológiai vizsgálódások, R. Thurnwald (1869-1954)¹², Bronislaw K. Malinowski (1884-1942)¹³ és mások kutatásai azonban világosan kimutatták, hogy a tradicionális társadalmakban *a nyereség motívuma nem természetes*, a munkáért fizetséget várni nem természetes, a munkát a minimumra korlátozni nem természetes, a munka ösztönözői a munka öröme és a társadalmi helyeslés, és az egyéni felhalmozás nem része az úgynevezett primitív ember életének.¹⁴ A közgazdasági tradicionalizmus felfogását Max Weber ekképpen határozza meg: "Az ember természettől fogva nem pénzt és még több pénzt akar, hanem egyszerűen csak élni akar, úgy, ahogyan megszokta, és annyit akar keresni, amennyi ehhez szükséges."¹⁵

II. A beágyazott és az elkülönült gazdaság

Tudatában kell lennünk annak, hogy - miként Polányi Károly hangsúlyozta - *a tradicionális társadalmakban a gazdaság be van ágyazódva a társadalomba*, s a termelési és elosztási rendszereket (háztartási gazdálkodás, reciprocitás, redisztribúció) a rokoni-közösségi viszonyok, az erkölcs, a vallási morál, a társadalmi konvenció szabályozzák, motiválják és legitimálják. Az ember természetesen gazdálkodást folytat, de nem eredendően gazdasági módon gondolkodik, sőt

⁹ Vö.: Polányi Károly: Kereskedelem, piacok és pénz az ókori Görögországban. Gondolat, Bp. 1984.; Sarkady János: Gazdasági élet az ókori Görögországban. Gondolat, Bp. 1970.

¹⁰ David Hume: Értekezés az emberi természetről. Gondolat, Bp. 1976. 668-669.

¹¹ Max Weber: A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Gondolat, Bp. 1982. 10-11. o.

¹² R. Thurnwald: Die menschliche Gesellschaft in ihren ethnosoziologischen Grundlagen, 1-5. 1931-1935.

¹³ B. Malinowski: Baloma. Válogatott írások. Gondolat, Bp. 1972.

¹⁴ Ld. Polányi K.: Az archaikus társadalom, i. m. 71-79.

¹⁵ Max Weber, i. m. 62. o.

annak elkülönült módon tudatában sincs. Mindez nemcsak a törzsi társadalmakra, hanem lényegében az ókor társadalmaira és a feudalizmus korára is érvényes.¹⁶

Csak a XVI. századtól¹⁷ (később újabb fokokat elérve a XIX-XX. századtól), egyszóval a modern korban figyelhető meg, hogy a gazdaság korábbi beágyazott helyzetéből *kiszabadul*, kiszakad a társadalomból, önálló életbe kezd, elsődleges és vezérszerepre tör. Ettől fogva a gazdaságot saját törvényei vezérlik, *elkülönül* a társadalmi normáktól és a kormányzattól egyaránt. A korábbi szabályozó rendszereket felváltja a *piac* mindent átható uralma.¹⁸ Kialakul a *homo oeconomicus*, a gazdasági ember képzete, pontosabban *fikciója*, aki a gazdasággal foglalkozik és abban célracionálisan cselekszik.¹⁹ Rögződik az anyagi és a szellemi hamis kettősségének képzete, holott az emberben ez természetes módon egységes életének csak két vetületét jelentheti. Ezt a kialakult korszakot szokta Czakó Gábor "gazdaságkornak" nevezni és oly találóan bírálni a "konzumidióta" és hasonló kifejezések emlegetésével.²⁰

A jelzett folyamattal és helyzettel szemben szögezte le az Ökumenikus Tanulmányi Központ elemzése: "A gazdasági törvényszerűségek létét természetesen senki sem tagadhatja. Az is kétségbenvonhatatlan azonban, hogy a gazdaság nem függetleníthető az erkölctől és etikától. Szükség van a gazdasági életben bizonyos erkölcsi normák érvényesülésére, mert enélkül az még igazán működni sem képes."²¹

Amikor a szerzést elemezve Weber arról ír, hogy "a modern kapitalistákat sem hatja át erősebb szerzési vágy, mint mondjuk egy keleti kereskedőt", s a Nyugat teljesítményét abban jelöli meg, hogy "az eredmény a szerzési ösztönnek mérsékelt játékteret biztosító szabályozott gazdaság"²², akkor beállításában a nyugati kapitalizmusnak egyenesen az erényei kapnak hangsúlyt és elsikkad a nyugati tőkés gazdasági rendszer társadalmat szétbontó jellemvonása.²³

¹⁶ Polányi K.: Az archaikus társadalom, i. m. 131, 155, 202.

¹⁷ Ld. I. Wallerstein: A modern világgazdasági rendszer kialakulása. A tőkés mezőgazdaság és az európai világgazdaság eredete a XVI. században. Gondolat, Bp. 1983.

¹⁸ Erkölcs és piac konfliktusát tárgyalja: Lakatos Gyula: Erkölcsi értékek és az árutermelő piactudomány. Valóság, 2006/12. 27-38.

¹⁹ Ennek bírálatát adja: Muzslay István: Gazdaság és erkölcs. Márton Áron Kiadó, Bp. 1993. 43-46.; Anyikin joggal jegyzi meg, hogy a *homo oeconomicus* fogalmát Arisztotelész szellemében tulajdonképpen helyesebb lett volna *homo chrematisticus*-nak nevezni. Anyikin, i.m. 33.

²⁰ Czakó Gábor: Mi a helyzet? Gazdaságkor titkai. Igen, Bp. 1995.

²¹ Ökumenikus Tanulmányi Központ: Az evangéliumi erkölcs és a piactudomány. Bp. 1995. 8.

²² Max Weber: Gazdaságtörténet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1979. 282-283.; A szerzésről ld. még: Uő.: Gazdaság és társadalom. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1987. I. köt. 106-114.

²³ Joseph Schumpeter szerint a kapitalizmus aláássa azokat a kulturális alapokat, amelyeken nyugszik. J. A. Schumpeter: A gazdasági fejlődés elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1980. 320.; Vö.: P. L. Berger: A kapitalista forradalom. Gondolat, Bp. 1992. 298.

Megfontolandó, hogy az értékmentesség elvét²⁴ érvényesítő kozmopolita²⁵ Max Weber nálunk miért a legismertebb gazdaságtörténész és szociológus, és miért ismeretlen és kiadatlan magyarul például a katolikus Werner Sombart óriási életműve a maga átfogó kapitalizmus-képével.²⁶

Az a kár, amelyet az előbb jelzett folyamat, a gazdaság elkülönülése, a politikai rendszerek alkalmatlanságával karöltve okoz, felmérhetetlen. Korunk legsürgetőbb feladata, hogy a társadalom ismét magába fogadja, megszelídítse, helyére tegye és természetes szerepéhez juttassa a gazdasági rendszert. A politikai rendszer persze többek között éppen akkor válik a köz számára haszontalanná, amikor a gazdaság a saját képére formálja, azaz egyfelől a saját érdekeinek megfelelően fegyverzi le, másfelől a saját érdekeinek megfelelően használja fel az állam hatalmát. Szent Ágoston már a 400-as évek elején kinyilvánította: "Igazságosság nélkül mi más az állam, mint egy nagy rablóbanda!"²⁷

III. A gazdaság, a közjó és a kultúra

Az állam persze szükséges képződmény; sem nem csupán "éjjeliőr" állam, amelyenné a liberalizmus szereti gyengíteni, sem nem rendőrállam, amelyenné a kommunizmus szereti erősíteni, hanem a közjó elősegítésére hivatott intézmény. ("A nép üdve a legfőbb törvény legyen" - ahogy Cicero leszögezte.²⁸) Amikor azonban ma a társadalomtól elkülönült gazdaság, állami segédlettel, a közjó és a haza szempontjából rég leszerepelt rétegek politikai képviselőivel a társadalomnak olyan területeire hatol be, amelyekhez természetes körülmények között semmi köze nem lenne, mint amilyen most mindenekelőtt az egészség, a kultúra és az oktatás ügye, akkor szükségszerű, hogy működése rablásba és rombolásba torkollik.

²⁴ Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába. Osiris, Bp. 1997. 61-63.; Beran Ferenc - Lenhardt Vilmos: Az Egyház társadalmi tanítása. Szent István Társulat, Bp. 2005. 99-100.

²⁵ Lutz Kaelber: How well do we know Max Weber after all? A new look at Max Weber and his Anglo-German family connections. International Journal of Politics, Culture and Society, 17 (2003), 316.; L. Kaelber írása recenzió az alábbi, a témában alapvető könyvről: Guenther Roth: Max Webers deutsch-english Familiengeschichte, 1800-1950. Mohr, Tübingen, 2001.

²⁶ Werner Sombart (1863-1941): Der moderne Kapitalismus (1902), Der Bourgeois (1913), Die Juden und das Wirtschaftsleben (1911), Die Ordnung des Wirtschaftslebens (1924), Die drei Nationalökonomien (1930), Weltanschauung, Wissenschaft und Wirtschaft (1939), Der Katholizismus als Kultureinheit (Synopsis, 1948).; Magyarul: A szocializmus és a szociális mozgalom. Grill, Bp. 1908.; Werner Sombart munkásságát egy szóval sem említik az alábbi, összefoglaló igényű monográfiák: Mátyás Antal: A polgári közgazdaságtan története. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1979.; Kulcsár Kálmán: A szociológiai gondolkodás fejlődése. Akadémiai Kiadó, Bp. 1971². Tárgyalja viszont: Navratil Ákos: Közgazdaságtan, II/2. köt. Bp. 1939. 701-702. et pass.

²⁷ "Remota itaque iustitia quid sunt regna nisi magna latrocinia." Augustinus: De civitate Dei, IV. 4.; Szent Ágoston: Isten városáról, I. köt. Kairosz, Bp. 2005. 265.

A "nem-gazdaságos" kórház, a "nem-gazdaságos" iskola, a "nem-gazdaságos" postahivatal leépítése, amilyen észbontó, annyira valóságos és könyörtelen folyamat. Ez arra mutat, hogy a magyar politikai életben 2002 után egy rablóbanda kezébe kaparintotta az államhatalmat, általa önös gazdasági érdekeit érvényesíti, s ennek a *raptor*-tevékenységnek hovatovább a köz minden java áldozatául esik. Rendkívül aggasztó, hogy mindez egybeesik a nemzetközi folyamatok irányával. A Világkereskedelmi Szervezet (WTO) tagállamai 1995-ben aláírták a GATS-egyezményt (General Agreement of Trade in Services), amelyben előírányozták, hogy meghatározott ütemben magánkézbe kell juttatni a közlekedés, a kommunikáció, az egészségügy és az oktatásügy területeit. Ennek jegyében bontakozik ki az úgynevezett bolognai folyamat.²⁹ Ennek szószólói a nevezett városban 1988-ban összegyűlt rektorok nyilatkozatára hivatkoznak, de annak szellemétől merőben eltérően cselekszenek lassú és hosszútávú átalakító tevékenységük során. A Sorbonne-on 1998-ban összegyűlt oktatási miniszterek dekrétuma már megfogalmazta a kétciklusú oktatás szerkezetét. E dekrétum szellemében formálódott azután az oktatási miniszterek által 1999-ben kiadott Bolognai Nyilatkozat, amelynek érvényesítésével a felsőoktatási intézmények szolgáltató vállalatokká alakulnak. Ennek bevételi forrásai a tandíj, a szolgáltatások és a szabadalmak. A főiskolai oktatás és a szakképzés leépül, az egységes iskola szelleme érvényesül, egységesített csereképes tanegységek (modulok) alapján a kompetencia lép a műveltség helyébe. Végeredményben az oktatás a kultúra elősegítője helyett egyszerűen a gazdaság kiszolgálója lesz.

Az egyes dokumentumokat áttekintve az alábbi kép bontakozik ki. 1988-ban a Bolognában kiadott Magna Charta Universitatum, amely nem tartozik a bolognai folyamathoz, még az egyetemek függetlenségét, egyúttal alkalmazkodási készségét hangsúlyozta. Az 1997-es Lisszaboni Megállapodás³⁰ a diplomák kölcsönös elismerését vette tervbe. 1998-ban a Sorbonne-i Nyilatkozat³¹ kinyilvánította az egyetemek központi szerepét Európa kulturális dimenziójában és az alkalmazhatóság elősegítésében. Az 1999-ben megszületett Bolognai Nyilatkozat³² meghirdette a két-fokozatú egyetemi oktatást és a tantárgyak kredit-rendszerű minősítését. A

²⁸ "Salus populi suprema lex esto." Cicero: De legibus, III. 3. 8.

²⁹ Joachim Hoefele: Wie elitär dürfen Elitehochschulen sein? Zeit-Fragen 32, 2004. VIII. 23.; Baranyi Károly - Joachim Hoefele: A Bologna-business. Magyar Demokrata, IX. évf. 30. sz. 2005. VII. 26.

³⁰ Convention on the recognition of qualifications concerning higher education in the European region. The European Treaty Series, No. 165. Council of Europe - Unesco joint Convention. Lisszabon, 1997. április 11.

³¹ Sorbonne Joint Declaration. Joint declaration on harmonisation of the architecture of the European higher education system, by the four Ministers in charge for France, Italy and the United Kingdom. Párizs, 1998. május 25.

³² The Bologna Declaration. Joint declaration of the European Ministers of Education. Bologna, 1999. június 19.

2001-es Prágai Közlemény előirányozta az európai felsőoktatási zóna megvalósítását.³³ A 2001-es Salamancai Megállapodás³⁴ az előbbihez szorosan kapcsolódva az egység-törekvés szellemében célul tűzte ki az európai oktatási programok teljes átszervezését. A 2003-as Berlini Közlemény³⁵ intézkedéseket jelentett be és határidőket szabott meg, szólt a két-fokozatú egyetemi oktatás általános bevezetéséről, a minőség-biztosításról és összehasonlíthatóságról. A 2005-ös Bergeni Jelentés a fokozatok és tanulmányi időszakok kölcsönös elismerését tárgyalta.

Pályi Gyula, a modenai egyetem professzora egy nemrég tartott előadásában³⁶ a fenti dokumentumok alapján áttekintette a bolognai folyamatot. Elismerve, hogy a fejlemények egy része a fejlődés szükségszerű velejárója, a folyamatnak leginkább hátrányos következményeire volt kénytelen rámutatni. Pályi Gyula a bolognai folyamatot a globalizáció távlatában vizsgálta, s megkülönböztetett "technikai" és "hálózati" globalizációt. Eszerint a technikai a valódi, tartalmi globalizáció. Ez a hírközlési, közlekedési, szállítási, gazdasági, tudományos kapcsolatok erősödése és kiszélesedése, amely a fejlődés természetes következménye. Ezzel szemben a hálózati a nem-valódi globalizáció. Ez a vállalatok, bankok minden határon túl való növekedése, és a társadalmi ellenőrzés csökkenése. A hálózati globalizáció módszere az állam leépítése, a különböző állami feladatok és hatáskörök úgynevezett "privatizációja". A folyamat célja és eredménye végül a társadalmi kontroll nélküli gazdasági alapon nyugvó diktatúra megszervezése. Mint Pályi Gyula rámutatott, mind a valódi, mind a hálózati globalizáció tükröződik az egyetemek világának változásaiban, s ennek egyik szervezett módja a bolognai folyamat.

A gazdaság logikája nem az élet és az értékek logikája, ezért a gazdasági érdekek, ha az említett helyeken lehetőséget kap rá, a köz java szemlátomást áldozatául esik. A köz java ebben a folyamatban megszűnik, vagy egyúttal meghatározott körű magántulajdonba megy át. Ezen a ponton közelebbről szemügyre kell vennünk a *tulajdon* központi kérdését. A modern korban a gazdaság elfogadtatja elsődleges szerepét, s az ökonomista szemlélet mind a kapitalizmusban, mind a szocializmusban uralkodó szemléletté válik. A liberális kapitalizmusban a magántulajdon úgymond "szent" és sérthetetlen rangot vív ki magának. A tőke munkát alkalmaz; az egyéni tulajdonos munkavállalót foglalkoztat, a bér munkás függő helyzetbe kerül. A szocializmus a

³³ Towards the European Higher Education Area. Communiqué of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education. Prága, 2001. május 19.

³⁴ Message from the Salamanca Convention of European higher education institutions Shaping the European Higher Education Area. Salamanca, 2001. március 29-30.

³⁵ Realising the European Higher Education Area. Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education. Berlin, 2003. szeptember 19.

magántulajdont eltörli, a munkavállalót az állam alkalmazza, a bér munkás helyzete azonban hasonlóképpen függő és kiszolgáltatott. A mai helyzetben - a kevés tulajdonostól eltekintve *mindenki - fizikai és szellemi dolgozó egyaránt - alkalmazott, ezért függ az államtól vagy a nagytőkétől.*

IV. A tulajdonjog és Aquinói Szent Tamás³⁷

A keresztény gazdaságetika a tulajdon nevezetes kérdésében leginkább a XIII. századra, Aquinói Szent Tamás lenyűgöző tanítására megy vissza.³⁸ Az a szellemi bátorság, realitásérzék, problémaérzékenység, tisztázó erő és következetesség, amely Aquinói Szent Tamás szellemét jellemzi, ma is lenyűgözi és rabul ejti azt, aki helyes módon az igazságot kutatva, a megértés, a tanulás, a korszerűség és a követés vágyával közelít hatalmas életművéhez. Parttalan vállalkozás lenne, ha itt akár csak jelezni is akarnánk munkásságának maradandó értékeit és máig ható jelentőségét. Ehelyett itt szeretném röviden kinyilvánítani és előre bocsátani, hogy véleményem szerint a mai korban Aquinói Szent Tamás tanainak társadalomfilozófiai vonatkozásai a legidősebb eszméi közé tartoznak és ezek nyújtják a legközvetlenebb segítséget és támpontokat a tájékozódáshoz. E téren is számomra kiváltképpen a tulajdon kérdésének jelentősége egyértelmű. Az alábbiakban ennek fontosabb összetevőit szeretném áttekinteni.

Korábban, az egyházatyák gondolkodásának homlokterében a vagyon kérdése állt, s nem annyira maga a tulajdonlás volt a probléma a számukra. A fő elv értelmében a gazdag adakozzék, ez erkölcsi kötelesség. Az egyházatyák a bírvágyat, a fősვნénységet kárhoztatták. Nagy Szent Vazul ezt írja: "Ilyenek a gazdagok. Mert lefoglalják maguknak azt, ami közös, vélelmezés alapján kisajátítják. Mert ha mindenki a saját szükségletének kielégítéséről gondoskodik, a fölösleget átengedné a nélkülözőnek, akkor nem volna sem gazdag, sem szegény."³⁹ Szent

³⁶ Budapest, Szent Imre Gimnázium, 2007. február 12.

³⁷ Az itt tárgyalt kérdések hasonló címmel - "A tulajdonjog Aquinói Szent Tamás tanításában" - az V-VI. fejezettel bővítve önállóan elhangzottak a Magyarországi Aquinói Szent Tamás Társaság "Egyén és társadalom. Az antropológia és a társadalomfilozófia kérdései napjainkban Aquinói Szent Tamás nyomán" címmel megrendezett konferenciáján. PPKE HTK, Bp. 2007. június 23.

³⁸ Aquinói Szent Tamás: Summa Theologica, p. IIa IIae. q. 66. a. 1-2.; Gecse Gusztáv: Iustitia. Aquinói Szent Tamás tanítása az igazságosságról. Világosság, 1972/12. Melléklet.; Schilling, Otto: Die Staats- und Soziallehre des heiligen Thomas von Aquin. München, 1930.²; Troxler, Ferdinand Otto: Die Lehre vom Eigentum bei Thomas von Aquin und Karl Marx. Freiburg, Schweiz, 1973.; Takács Gábor: A magántulajdon és a teremtett javak egyetemes rendeltetésének egysége az egyház társadalmi tanításában, I-II. Katekhón 7-8, III(2006)/1. 43-65. - III(2006)/2. 248-271.

³⁹ Nagy Szent Vazul: A kapzsiságról. Művei. Szent István Társulat, Bp. 2001. 36.

Ambrus arra int: "Bővebben adj a szegénynek abból, amid van."⁴⁰ Tanítása szerint: "A természet tehát közös jogot hozott létre, és a bitorlás alkotta meg csupán a magán jogot."⁴¹ Aranyszájú Szent János számtalan nagyhatású szónoklatban ostorozta a gazdagokat fösvénységük és fényűzésük miatt, és kelt ki az uzsora és a pazarlás ellen. Alakját A. Thierry így írja le: "Aranyszájú János, jellemének alaptulajdonságait tekintve lángoló evangéliumi emberszeretetet egyesített a társadalmi egyenlőtlenség ellen való akaratlan ki-kitörő fellázadási hevével. A népet szerette, mégpedig nemcsak valódi paphoz, hanem egyúttal egyenesen népszószólóhoz illő szeretettel. A gazdagságot nem nézte ugyan rossz szemmel, hanem úgy tekintette, mint olyan eszközt, amelyet Isten azért ajándékozott az embereknek, hogy neki helyettesítői legyenek a tőle származó javak szétosztásában."⁴² Szent Jeromos hasonlóképpen érzékletesen ecseteli a kapzsiság bűnét egyik erkölcsi levelében.⁴³

Lássuk ezek után Tamás mondanivalóját, amelyet a Summa Theologica 2. részének 2. részében (pars), a 66. kérdés (quaestio) 1-2. cikkelyében (articulus) fejt ki. A probléma tárgyalását a lopás és rablás kérdését vizsgálva Tamás a következő kérdéssel kezdi: "Vajon természetes-e az ember számára a külső dolgok birtoklása?" Legfontosabb megállapításai a következők: "Feleletül azt kell mondanunk, hogy a külső dolgot kétféleképpen lehet fölfogni. Először a természetét tekintve: ez nem tartozik az ember, hanem egyedül Isten hatalma alá, akinek minden engedelmességgel tartozik. Másodszor fölfoghatjuk a dolgot használatára nézve. És így természetes uralma van az embernek a külső dolgok felett: mert értelmével és akaratával képes mintegy az ő számára létrehozott külső dolgokat saját javára felhasználni."

Tamás második kérdése: "Vajon szabad-e valakinek valamely dolgot mint sajátját birtokolnia?" "Feleletül azt kell mondanunk, hogy a külső dolgokkal kapcsolatban két dolog illeti meg az embert. Ezek közül az egyik a gazdálkodás és kezelés. És éppen ezért szabad, hogy az embernek saját tulajdona legyen (...) A másik, ami az embert a külső dolgok közül megilleti, a használat. És itt nem kell, hogy az ember úgy birtokolja a külső dolgokat, mint a sajátját, hanem mint közöset: hogy ti. azokat bárki könnyen közrebocsáthassa mások szükséglete alapján."

⁴⁰ Szent Ambrus: A kötelességekről. I. könyv, XI. fejezet, 38. szakasz. Jel, Bp. 2004. 57.

⁴¹ Szent Ambrus, i.m. I. könyv, XXVIII. fejezet, 132. szakasz. Id. kiadás, 87.

⁴² Thierry Amadé: Aranyszájú Szent János és Eudoxia császárné. A keresztény társadalom keleten. MTA, Bp. 1887. 42. A szerző Ióánnész Khrüszosztomosz számos művét dolgozza föl és tekinti át témánk szempontjából könyvének 26-55. oldalain.

⁴³ Szent Jeromos: Eustochiumhoz. 22. levél, 31-32. In: "Nehéz az emberi léleknek nem szeretni." A keresztény életről, irodalomról és tudományról. Helikon, Bp. 1991. 31-32.

A szóba jövő különféle ellenvetésekre pedig így válaszol: "Azt kell mondanunk, hogy a dolgok közös mivolta hozzátartozik a természetjoghoz, de nem azért, mert a természetjog azt parancsolja, hogy mindent közösen kell birtokolni és semmilyen magántulajdon ne legyen, hanem mivel a természetjog nem rendelkezik a tulajdon elosztásáról, amely a pozitív joghoz tartozik (...) Ezért a magántulajdon nincs a természetjog ellen, hanem a természetjog kiegészítése az emberi értelem felismerése alapján." Az egyéni tulajdon és a közérdek viszonyáról szólva pedig többek közt az alábbi elvi megállapításokat teszi: "Az a gazdag nem cselekszik tilos módon, aki megszerezvén a dolgok tulajdonát, amely kezdetben közös volt, mások használatára bocsátja." Ennek értelmében pedig végül kijelenti: "Többet birtokolni, mint amennyi elég lenne, gyalázatos cselekedet."

Látnivaló, hogy Tamás rendkívül bölcsen helyes kettősségeket állapít meg. Kifejti a természet kettős értelmezését, a teremtés isteni elvét és emberre vonatkozását, a dolgok önállóságát és az ember természetes uralmát. Alapvető megkülönböztetést tesz a dolgok birtoklása és használata között, s egyensúlyban kezeli a köz- és a magántulajdon elvét is. Átfogó szemlélete lehetővé teszi, hogy az említett kérdésekben megtegye a jogos distinkciókat és ugyanakkor az egész kérdéskört egységben és metafizikai távlatokban lássa. Ezzel összefüggésben teljes joggal mutat rá Takács Gábor: "A téma tamási tárgyalásának kiindulópontja nem a modern állameszmétől és az individuális szemlélettől áthatott magántulajdon kérdése, amely szerint a javakat a felebaráttal és az állammal szemben védelem illeti, hanem a lét ontológiai rendje, amelybe beleszöve az ember mint az üdvösségre meghívott szociális létező bontakozik ki."⁴⁴

V. A természetjog fogalma

Ami a természetjog fogalmát illeti, rögtön rá kell mutatnunk, hogy ennek két értelmezése és használata alakult ki: 1) A transzcendens, keresztény, voltaképpeni természetjog, amely szerint minden társadalmi jelenségnek alapja az Abszolútum. Von Nell-Breuning ezt így világítja meg: "Ahhoz, hogy a jog több legyen tetszőleges tartalmú normánál, amely valamilyen értelemben 'érvényes' (vagyis amelyet némelyek többé-kevésbé hatékonyan érvényesítenek, mások pedig elismernek és követnek), nem elég, hogy a hatalom valamely birtokosa kiszabja az alávetettekre.

⁴⁴ Takács G. i.m. I. 62. old.

Ahhoz, hogy kötelező érvényű legyen, vagyis az embereket lelkiismeretükben megszólítsa, a dolgok rendjére kell alapozódnia. Ez annyit jelent, hogy végső soron Istentől, az Ő lényétől, bölcsességétől és szent akaratától kell származnia."⁴⁵

2) Az ezzel szemben kialakult újkori természetjog, amely lényegében észjog, a racionalizmus szerint, az ember szempontjából, a természetre hivatkozva immanensen, individuális és liberális szellemben alapozza meg az erkölcsöt és a politikát, tehát az ember jogát. Ezt tartalmazza az újkori angol és francia filozófia megfelelő vonala. Ennek megfelelően alakult ki a jogpozitivizmus és jogi formalizmus. Ez azt jelenti, hogy a természetjog profánná vált szellemének megfelelően lényegében véve egy természetellenes hasadás figyelhető meg az egész újkori gondolkodásban. Egyfelől a tulajdon teljes sérthetlenségének elve és alapvető emberi jogként való felfogása, másfelől a magántulajdon végletes kárhoztatása, a társadalmi bajok alapvető okaként való értelmezése. Ebben áll liberalizmus és szocializmus eredeti ellentéte és egy tőről fakadó közös elégtelensége, egyoldalúsága és korlátozottsága.

VI. A tulajdon későbbi értelmezése

Emiatt a korszellem miatt alakulhatott úgy, hogy az újkori keresztény gondolkodás maga is azt hangoztatta, hogy a tulajdon egyfajta természetjogra vezethető vissza. A régi skolasztika ugyanis a magántulajdont nem a *ius naturalé*ből, hanem a *ius gentium*ből eredeztette. Később a fogalomhasználat és az értelmezés terén változás következett be. A XVI. században Juan de Medina (1490-1546) szerint a javak megosztását a természetjog indokolhatja, ha a természetjogot tágan értelmezzük. Lodovico Molina (1535-1600) nézete szerint a magántulajdon szükség esetén természetjogilag indokolható. Felfogásában az édeni állapotnak a javak közössége, bűnbeesés utáni tökéletlen és korlátolt állapotnak a magántulajdonon alapuló rend felel meg. A XVII. században hasonlóan vélekedett Juan de Lugo, aki szerint a bűnbeesés utáni időben a természetjog a magántulajdon bevezetésére kötelez. Luigi Taparelli D'Azeglio (1793-1862) 1840-ben a magántulajdon a természetjogra vezette vissza. Ezzel szemben Wilhelm Emmanuel Ketteler 1848. november 19-én a mainzi székesegyházban a tulajdonról megtartott híres

⁴⁵ Walter Brugger: Filozófiai Lexikon. Szent István Társulat, Bp. 2005. 435.

prédikációjában Aquinói Szent Tamásra hivatkozott és a *Summa Theologiae* tanítását értelmezte.⁴⁶

A neotomista irodalomban elterjedt felfogás volt, hogy Szent Tamás a természetjogból vezeti le a magántulajdon létjogosultságát.⁴⁷ Érthető, hogy a XX. század 20-as éveiben a keresztény társadalomfilozófiában revideáló vita bontakozott ki arról, hogy a tulajdonjogot a *ius naturalera* vagy a *ius gentiumra* helyes-e alapozni. Ebben fontos tisztázó szerepet játszott Horváth Sándor, a nemzetközi rangú, kiváló magyar dominikánus gondolkodó.⁴⁸ Horváth Sándor rámutatott, hogy a természetjog nem definiálja a tulajdonjog alanyát, s a *ius gentium* hatalmazza föl az embert arra, hogy a földi javakat munkájával lefoglalja és személyes rendelkezése alá vonja.⁴⁹ Ezekkel kapcsolatban pedig leszögezte, hogy "A magántulajdon szentsége és érinthetlensége nem keresztény, hanem pogány-kapitalista eredetű elv."⁵⁰

A kommunista államosítás árnyékában a kérdéskört Mihelics Vid a következő fogalmi keretbe illesztette. "Ma úgy értelmezzük Szent Tamás felfogását, hogy a magántulajdon szerinte is természetjogon alapszik, de csak az úgynevezett 'megengedő' természetjog körébe tartozik - miatta még választhatnák volna az emberek a köztulajdont is -, szemben a használati joggal, amelynek 'kényszerítő' természetjogi jellege van. A régebbi katolikus bölcselek között nem kevesen voltak, akik bár Szent Tamásra hivatkoztak, nem elég világosan domborították ki ezt a mozzanatot. Később azonban meglehetősen elfogadásra talált az a nézet, hogy a magántulajdon általánosságban tekintve természetjogi intézmény, csak nem közvetlenül az, mert konkrét módon nézve, vagyis bizonyos javakat illetően, esetleges tényezőktől is függ."⁵¹

VII. A szociális enciklikák

⁴⁶ Kettelers Schriften II. Kempten, München, 1911. 215. skk. o. Ld. Höffner, Joseph: Keresztény társadalmi tanítás. Szent István Társulat, Bp. 2002. 195.

⁴⁷ J. Donat: *Summa Philosophiae Christianae*, VIII. *Ethica specialis*. Oeniponte-Lipsiae, 1942. 36.1.; J. Noldin: *Summa Theologiae moralis*, II. *De praeceptis*. Oeniponte, 1954. 340. Ld. Gecse, i.m.

⁴⁸ Alexander Horváth: *Eigentumsrecht nach dem heiligen Thomas von Aquin*. Moser, Graz, 1929.; Horváth Sándor *Emlékkönyv*. Szerk.: Dabóci Mária - Fila Béla - Fila Lajos. Szent István Társulat, Bp. 1985. 325-326.; Horváth Sándor: *Örök eszmék és eszmei magvak Szent Tamásnál*. Bölcséleti és hittudományi tanulmányok. Szent István Társulat, Bp. 1944. A természetjog közösségi vonatkozásai. 231-251.; Kuminetz Géza: *A jogrend filozófiai megalapozása Horváth Sándor O. P. műveiben*. Jel Kiadó, Veszprém, 2000.

⁴⁹ Horváth, *Eigentumsrecht*, i.m. 135 skk. Höffner, i.m. 192

⁵⁰ Horváth, *Eigentumsrecht*, i.m. 152.

⁵¹ Mihelics Vid: *Katolikus tanítás a tulajdonjogról*. Új Ember Kiskönyvtára, Bp. 1946. 14.

Ahogy az Egyház társadalmi tanítása⁵² a XIX. és a XX. században formálódott és kibontakozott, a *szociális körlevelek* az említett elveknek mind szerveesebb kidolgozását nyújtották, ahogy azt a *liberalizmus és a szocializmus elleni küzdelem* megkívánta.⁵³ Ezek sorában meg kell említenünk XIII. Leó pápa 1891-ben kelt *Rerum Novarum*, XI. Pius pápa 1931-ben kelt *Quadragesimo Anno*, VI. Pál pápa 1966-ban kelt *Populorum Progressio*⁵⁴ és II. János Pál pápa - korábbi megnyilatkozásait (*Laborem exercens* és *Sollicitudo Rei Socialis* kezdetű enciklikáit) követő - 1991-ben kelt *Centesimus Annus* (1991) kezdetű enciklikáját, illetve a II. Vatikáni Zsinat *Gaudium et Spes* (Öröm és remény) kezdetű, "Az Egyház a mai világban" címet viselő konstitúcióját. Mindezek arra mutatnak, hogy Aquinói Szent Tamás tulajdonról vallott felfogásának kitüntetett és maradandó helye van az Egyház társadalmi tanításában. (Mihelics Vid a keresztény társadalomfilozófia elemzésekor utal arra: "Werner Sombart, munkás életének alkonyán, méltán tesz tanúbizonyságot amellett, hogy 'Aquinói Tamás és a többi nagy skolasztikus a gazdaságfilozófia tárgyát illetően a legjobbat mondták, ami mindmáig elhangzott.'"⁵⁵)

Az említett kérdésekben kitűnik Aquinói Szent Tamás tanításának máig ható jelentősége, minthogy ennek a szellemében *a tulajdon jogát a kollektív eszmével szemben alapvetőnek, az individuális-liberális eszmével szemben ugyanakkor távolról sem sérthetetlennek, hanem a közjó érdekében működtetendő elvnek kell tekinteni. Magyarán, nem magánügy, hogy mekkora vagyona van valakinek. Kötelesség azt a köz javára működtetni, amelyből az származik, mert csak ez igazolhatja megtartását.* - A vagyont viszont, mint korábban említettük, már az ókeresztény gondolkodás megengedi. Alexandriai Kelemen (150k-220k) "Melyik gazdag üdvözl?" című alapvető értekezésében kifejezi, hogy a vagyon helyes használata áldott; az üdvözlés akadály *a vagonnak a szeretete* a lélekben.⁵⁶ Ehhez képest lesz a kapitalizmus szellemének

⁵² Höffner, Joseph: Keresztény társadalmi tanítás. Szent István Társulat, Bp. 2002. 186-207.; Hollis, Christopher: Christianity and Economics. Hawthorn, New York, 1961.; Kecskés Pál: A keresztény társadalomelmélet alapelvei. Szent István Társulat, Bp. 1938. 288-292.

⁵³ Denzinger, Heinrich - Hünermann, Peter: Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai. Bátorterenyé- Budapest, 2004. 1399-1400.; Zsigmond László (szerk.): Politikai és szociális enciklikák. ELTE, Bp. 1970. II. köt. 55-115.

⁵⁴ Mihelics Vid: A Populorum Progressio körlevél jelentősége. Vigilia, 1968/3 145-157; Szigeti Endre: Hogyan született meg a Populorum Progressio enciklika? Vigilia, 1967/337-340.

⁵⁵ Werner Sombart: Die drei Nationalökonomien. Geschichte und System der Lehre von der Wirtschaft. Verlag von Duncker & Humblot, München - Leipzig, 1930. 296.; Mihelics Vid: Az új szociális állam. Szent István Társulat, Bp. 1931. 175.

⁵⁶ Alexandriai Kelemen: Tisz ho szóizomenosz plousziosz. Melyik gazdag üdvözl? 16-17. Loeb 92. Cambridge/Massachusetts - London, 1979. (270-367) 303.

megnyilvánulása "fukar" szavunk ősének, Jakob Fuggernek egy megnyilatkozása, amely szerint ő "addig akar nyereszkedni, ameddig csak bír."⁵⁷

VIII. A Quadragesimo Anno

Aquinói Szent Tamás tanítása közvetlen hatást gyakorolt a Quadragesimo Anno enciklikára, amely egyik legfontosabb üzeneteként hangsúlyozta *a tulajdon kettős oldalát, egyéni és közösségi vonatkozását*. A Quadragesimo Anno kezdetű körlevél a tulajdonjoggal külön fejezetben foglalkozik. Kijelenti, hogy a hittudósok mindig vallották a magántulajdon kettős jellegét, "tudniillik az egyéni és társadalmi vonatkozását, a magánjólét és a közjó felé irányuló két oldalát (...) Két veszedelmes egyoldalúságot kell itt gondosan elkerülni - mutat rá az enciklika. A magántulajdon jog szociális és közjellegeinek tagadása és legyöngítése individualizmushoz vagy legalábbis ennek közelébe vezet, míg a magán és egyéni jellegének félreismerése vagy kiüresítése a kollektívizmushoz vezet, vagy annak álláspontját súrolja."⁵⁸

A Quadragesimo Anno említett eszméinek azután nagy visszhangja és irodalma támadt a 30-as évek európai és magyar szociológiájában, gazdaságelméletében, politikatudományában, filozófiájában. Itt csak mutatóul megemlítem egyrészt Wilhelm Röpke nevét,⁵⁹ másrészt a *keresztény perszonalizmus* központi gondolkodója, Emmanuel Mounier nevét, aki "A kapitalista tulajdontól az emberi tulajdonig" című 1936-ban megjelent művében elemzi a Quadragesimo Anno eszméit.⁶⁰ A tan magyar méltatóinak sorában pedig ki kell emelnem Mihelics Vid katolikus szociológus nevét, aki a 30-as és a 40-es években számos erre vonatkozó munkájában világította meg az elv jelentőségét.⁶¹

⁵⁷ W. Sombart: *Der moderne Kapitalismus*. 1902. I. köt. 193.; 396.; M. Weber: *A protestás etika*, i. m. 48.

⁵⁸ Quadragesimo Anno, II. 1. XI. Pius pápa apostoli körlevele a társadalmi rend megújításáról és az evangéliumi törvényhez alkalmazásáról. Szent István Társulat, Bp. 1931. 25. o.; A továbbiakat tekintve ld.: Mikos Ferenc: *A Quadragesimo Anno gazdasági rendje*. Bp. 1934. 109-117.

⁵⁹ Wilhelm Röpke: *Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart*. Eugen Rentsch Verlag, Erlanbach-Zürich, 1942. (Magyarul: *A harmadik út*. Auróra, Bp. 1943. A kötetet fordította és előszóval ellátta Barankovics István, a hazai kereszténydemokrácia vezető egyénisége, a majdani Demokrata Néppárt főtitkára.); *Die Lehre von der Wirtschaft*. Rentsch, Erlanbach-Zürich, 1943.; Átfogóan ld.: J. Horváth Tamás (szerk): *Wilhelm Röpke: Civitas Humana*. Hanns Seidel Alapítvány - Kráter Műhely Egyesület, Bp. 1996.

⁶⁰ Emmanuel Mounier: *De la Propriété Capitaliste à la Propriété Humaine*. Desclée de Brouwer, 1936. *Vom kapitalistischen Eigentumsbegriff zum Eigentum des Menschen*. Vita Nova, Luzern, 1936.

⁶¹ Mihelics Vid: *A tulajdonjog és Aquinói Szent Tamás*. Magyar Szemle, 1930/9. 45-52.; *Az új szociális állam*. Szent István Társulat, Bp. 1931. 174. skk. o.; *Világproblémák és a katolicizmus*. DOM, Bp. 1933. 151-184.; *Katolikus tanítás a tulajdonjogról*. Új Ember Kiskönyvtára, Bp. 1946. 40 o.; *A tulajdonjog - Pápák a tulajdonjogról - A*

IX. A Centesimus Annus

A továbbiakat illetően most már nagyobb részt csak a *Centesimus Annus* enciklikára szorítkozom.⁶² II. János Pál pápának ez a remekműve, amely a kor kérdéseit páratlan kiegyensúlyozottsággal és gondolatgazdagsággal világítja meg, témánkat külön, és pedíg a leghosszabb fejezetében taglalja, "A magántulajdon és a javak egyetemes rendeltetése" címmel. Ezt a 4. fejezetet, nagy elődjére emlékezve, így kezdi: "XIII. Leó a Rerum Novarum kezdetű enciklikájában erőteljesen hangsúlyozta, és különböző érvekkel támasztotta alá kora szocializmusával szemben a magántulajdon jogának természeti jellegét. Ezt a személy autonómiája és fejlődése szempontjából alapvető jogot az egyház napjainkig mindig védelmezte. Az egyház azonban ugyanakkor azt is tanította, hogy a javak birtoklása nem abszolút jog, hanem az emberi jog természetéből adódóan megvannak a korlátai."

Ez alatt a következőket kell érteni: "A tulajdon csak akkor igazolható erkölcsileg, ha megfelelő módon és időben mindenki számára biztosítja a munkaalkalmat és az emberi fejlődés lehetőségét" (67. o.) A tulajdonnak önmagán túlmutató tartalma van, amit a pápa többek közt így jelöl meg: "Úgy gondoljuk, hogy maga az a választás, hol fektessünk be tőkét, melyik termelési szektorban, mindig erkölcsi és kulturális választás is." (57. o.)

II. János Pál pápa rámutat: "Számos olyan emberi szükséglet létezik, amely nem elégíthető ki a piacon" (52. o.), és szélesebb összefüggésekben kifejti: "A gazdaság valójában csak az egyik összetevője és dimenziója az emberi tevékenység sokféleségének. Ha abszolúttá válik, ha az ártermelés és -fogyasztás a társadalmi életben a központi helyre kerül, és minden mástól függetlenül a társadalom egyedüli értékévé válik, akkor az okot nemcsak és nem annyira magában a gazdasági rendszerben kell keresni, hanem abban, hogy a szociális-kulturális értékrend - miután nem ismeri el az etika és a vallás jelentőségét - meggyöngült, és csupán a javak termelésének és a szolgáltatásoknak tulajdonít jelentőséget. Mindezt összefoglalhatjuk, még egyszer hangsúlyozva, hogy a gazdasági szabadság az ember szabadságának csak az egyik eleme. Amikor a gazdasági szabadság önállósodik, amikor az embert inkább a javak termelőjének

tulajdonjog terjedelme - A tulajdonjog és a termelési eszközök - Az állam és a tulajdonjog. Hazánk, 1948. jún. 4, jún. 12, júl. 2, júl. 9, júl. 16.

⁶² II. János Pál Pápa Centesimus Annus kezdetű enciklikája a Rerum Novarum kibocsátásának századik évfordulója alkalmából. Szent István Társulat, Bp. 1991.

és fogyasztójának tekintik, semmint személynek, aki azért termel és fogyaszt, hogy megéljen, akkor a szabadság elveszíti valós kapcsolatát az emberi személlyel, végül elidegeníti és elnyomja őt." (60-61. o.) A pápa alábbi szavaiban pedig a keresztény perszonalizmus hangja szólal meg: "A felek egyenlőségén alapuló kereskedelem logikáját és a hozzá kapcsolódó jogszerűség formáit megelőzi az a valami, ami az embernek azért jár, mert ember, azaz páratlan méltósága miatt." (53. o.)

X. A perszonalista társadalom és ellenségei

Kiemelt, de jellemző részei az elhangzottak a Centesimus Annus enciklikának. Az ennek és elődeinek szellemében kialakult keresztény társadalomfilozófia és gazdaságetika a *perszonalista társadalom kívánalmát* tartalmazza. *Múlhatatlanul szükséges a gazdaság visszavétele a társadalomba, ennek társadalmi ellenőrzése erkölcsi és jogi keretekben. Kívánatos a sok kis- és középtulajdonos, kiségzisztencia (a középosztály) megteremtése⁶³, amely a személy méltóságának és függetlenségének biztosítója. Ekkor a személy nem függ sem a magántulajdonos munkaadótól, sem az államtól, hanem fizikai, politikai és erkölcsi önállóságra tesz szert.* Még egyszer visszatérünk itt II. János Pál tanítására, aki ezt írja: "A gazdasági rendszer nem tartalmaz olyan ismérveket, amelyek lehetővé tennék, hogy helyesen különböztessük meg az emberi szükségletek kielégítésének új és magasabb szintű formáit a ma divatos szükségletektől, amelyek az érett személyiség kialakulását akadályozzák. Átfogó nevelő és kulturális tevékenységre van tehát sürgősen szükség." (56 o.) "Az nem baj, hogy az ember jobban akar élni, de az már hiba, hogy a jobb életet olyan életstílusnak tulajdonítja, amely a birtoklásra, s nem a létezésre irányul; amikor többet akar birtokolni, nem azért teszi, hogy többé váljék, hanem azért, hogy az élvezet töltse be életét. Ezért olyan életstílust kell kialakítani, amelynek elemei az igaz, a szép és a jó keresése, valamint a többi emberrel alkotott közösség a közös fejlődés érdekében." (57. o.)

Ez a szemléletmód idegen mind a liberalizmustól, mind a szocializmustól, tehát az individualizmustól és a kollektívizmustól egyaránt, amely irányok *az értékelvű középosztály megteremtése és a valódi kultúra helyett a társadalom atomizálására, egy szűk elit és egy népes lumpentársadalom dichotómiájának kialakítására* törekednek. Hamis arcukat nálunk hovatovább személyi azonosságukban és összefonódásukban is megmutatkozik. A *szocializmus*

és a liberalizmus, e két, egyaránt ökonomista szisztéma közti stratégiai érdekszövetségben mutatkozik meg végül az írástudók árulása, az értelmiség eredeti hivatásának elhagyása is. Az e szövetség fenntartásának céljából kifejlesztett hazugság és demagógia érvényesítésével az ide kötődő értelmiség ma talán még méltatlanabb és szánalmasabb szerepet játszik, mint abban a korban, amelyet Julien Benda híres könyvének⁶⁴ elmélkedve Babits Mihály ma is időszerű módon ekként jellemzett: "A régi írástudó az igazsággal és erkölccsel érvelt; a mai a lehetőségekkel és gazdasági összefüggésekkel (...) Az igazi írástudó hivatása épp az, hogy e gazdasági és egyéb praktikus lehetőségekre és szükségszerűségekre nem tekintve, ébren tartsa e földön a tiszta erkölcs és logika tekintélyét és tudatát."⁶⁵ Ebben kell látnunk ma is az értelmiség igazi feladatát és hivatását.

*

További irodalom

Pirenne, Henri: A középkori gazdaság és társadalom története. Gondolat, Bp. 1983.; Kula, Witold: A feudális rendszer gazdasági elmélete. Gondolat, Bp. 1985.; Macfarlane, Alan: Az angol individualizmus eredete. Századvég Kiadó - Hajnal István Kör, Bp. 1993.; Navratil Ákos: Közgazdaságtan és filozófia. Klny. Közgazdasági Szemle, Bp. 1927.; Balla Antal: A liberalizmus története. Légrédy, Bp. 1926.³ ; Salvucci, Pasquale: Adam Smith politikai filozófiája. Gondolat, Bp. 1976.; Mill, John Stuart: Haszonelvűség. Magyar Helikon, Bp. 1980.; Márkus György (szerk.): Brit moralisták a XVIII. században. Gondolat, Bp. 1977.; Hume, David: A gátlástalanságról. Esszéi. Atlantisz, 1994. II. köt. 309-313.; Dunn, John: A demokrácia. Akadémiai Kiadó, Bp. 1995.; A. V. Anyikin: A sárga ördög. Gondolat, Bp. 1983.; J. K. Galbraith: A pénzügyi spekulációk rövid története. AduPrint, Bp. 1995.; David S. Landes: Az elszabadult Prométheusz. Technológiai változások és ipari fejlődés Nyugat-Európában 1750-től napjainkig. Gondolat, Bp. 1986.; Pieper, Josef: Über die Gerechtigkeit. München, 1954.² ; Bangha Béla: Tulajdonjog. Katolikus Lexikon, IV. köt. Magyar Kultúra, Bp. 1933. 405-406.; Turgonyi Zoltán: Etika. Kairosz, Bp. 2004. 195-203.; Frivaldszky János: Természetjog. Szent István Társulat, Bp. 2001.

*

⁶³ Hasonlatos törekvés volt egykoron, a 30-as években Németh László Kert-Magyarország-eszméje. A minőség forradalma, I-II. Bp. 1992².; Somogyi Imre: Kertmagyarország felé. Magyar Élet Kiadása, 1942. 1997³.

⁶⁴ Julien Benda: La trahison des clercs. Grasset & Fasquelle, Paris, 1927.; Az írástudók árulása. Bp. 1945.; Fekete Sas Kiadó, Bp. 1997.

⁶⁵ Babits Mihály: Az írástudók árulása. Összegyűjtött Munkái, III. köt. Ezüstkör. Athenaeum, Bp. 1938. 188.; Eredetileg: Nyugat, 1928. szeptember 16.; Hasonlóképpen a "szellemi elsőbbségét" hirdeti Jacques Maritain: Primauté du spirituel. Paris, 1927. Ezt méltatja Németh László: Tanú, VII. 1934/február. 19-25. o.